

## บทที่ ๕

### สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์จุดด้อยในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการของจุดด้อยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติตามหลักจุดด้อยของพระสาวกในครั้งพุทธกาล และเพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักจุดด้อยในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารและการลงภาคสนามเก็บข้อมูล สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

##### ๕.๑.๑ หลักการของจุดด้อยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

จุดด้อยเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ให้พระภิกษุถือปฏิบัติ โดยไม่มีการบังคับแล้วแต่ใครจะสมัครใจสมารถนำไปปฏิบัติ ซึ่งจุดด้อยจะช่วยกำจัด ขัดเกลากิเลสภายในจิตใจให้เป็นผู้มีความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความไม่สังสมกิเลส การปรารภความเพียรและความเป็นผู้เลื่อง่าย จุดด้อยเดิมทีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีเพียง ๘ คือ ปฏิบัติอยู่ป่าเป็นวัตร ปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ปฏิบัตินุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ปฏิบัติทรงไตรจีวรเป็นวัตร ปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร ปฏิบัติห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร ปฏิบัตินั่งเป็นวัตร และปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร แต่ในคัมภีร์วิมุตติมรรคและวิสุทธิมรรคมี ๑๓ ข้อเป็นผลมาจากสมัยครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนมายุมิได้บัญญัติจุดด้อย ๕ ข้อเพิ่มเข้าไป แต่มีการอนุญาตให้ถือปฏิบัติกันอยู่ ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานพระสาวกจึงได้บัญญัติจุดด้อยเพิ่มเข้าไป เพราะมีลักษณะใกล้เคียงกันและการได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ที่นิยมการบำเพ็ญตบะเมื่อหันมานับถือพระพุทธศาสนาจึงนำเอาการบำเพ็ญตบะมาด้วยแต่มีการปรับปรุงให้เข้ากับหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ

จุดด้อยมีทั้งหมด ๑๓ ข้อแบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ หมวดที่ ๑ จุดด้อยที่เกี่ยวกับจีวร ได้แก่ การปฏิบัติใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตรและการปฏิบัติใช้ผ้าไตรจีวรเป็นวัตร หมวดที่ ๒ จุดด้อยที่เกี่ยวกับบิณฑบาต ได้แก่ การปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร การปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับบ้านเป็นวัตร การปฏิบัตินั่งฉันอาหารคนเดียวเป็นวัตร การปฏิบัติฉันในบาตรเป็นวัตรและการปฏิบัติไม่ฉันอาหารที่นำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร หมวดที่ ๓ จุดด้อยที่เกี่ยวกับเสนาสนะ ได้แก่ การปฏิบัติอยู่ป่าเป็นวัตร การปฏิบัติอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร การปฏิบัติอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร การปฏิบัติอยู่ป่าช้าเป็นวัตรและการปฏิบัติอยู่เสนาสนะตามที่ท่านจัดไว้อย่างไรเป็นวัตร และหมวดที่ ๔ จุดด้อยที่เกี่ยวกับความเพียร

ได้แก่ การปฏิบัตินั่งเป็นวัตร ซึ่งจุดประสงค์แต่ละข้อนั้นจะมีคำสมาทานที่แตกต่างกันออกไป โดยแต่ละข้อจะมีคำสมาทานอยู่ ๒ แบบให้เลือก แล้วแต่จะทำการสมาทานโดยที่จะสมาทานรวมกันทั้ง ๒ แบบ หรือแบบใดแบบหนึ่งก็ได้ตามความพอใจ เมื่อสมาทานแล้วก็มีระดับขั้นในการปฏิบัติมีแบบอุกฤษฏ์ (เคร่งครัด) แบบกลาง (ปานกลาง) แบบต่ำ (เพลาๆ) เช่น การปฏิบัติผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ชั้นอุกฤษฏ์ ภิกษุจะรับเอาเฉพาะผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้าเท่านั้น ชั้นกลาง ภิกษุผู้รับเอาผ้าที่หายกถวายทอดไว้ด้วยความประสงค์ว่าบรรพชิตทั้งหลายจักเก็บเอาไป และชั้นต่ำ ภิกษุผู้รับเอาผ้าที่หายกถวายโดยวางทอดไว้ ณ ที่ใกล้เท้า จุดประสงค์ข้ออื่นๆก็จะมีระดับในการถือปฏิบัติในลักษณะนี้เช่นเดียวกัน ในส่วนขององค์คุณของจุดประสงค์เป็นสิ่งที่ไม่มีภัย เป็นสิ่งที่ให้ผลน่าปรารถนา เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการระมัดระวังและเป็นเครื่องลั่นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น และย่อมได้รับอานิสงส์ ได้แก่ มีกายวาจาที่ถูกระงับแล้วไม่ประมาท ความอาฆาตผู้อื่นลดลง มีความเพียรเป็นนิตย์ กิเลสถูกกำจัด ความถือตัวไม่มี เห็นธรรมถอนอนุสัยได้จนถึงขั้นหมดกิเลส ซึ่งจุดศรัทธาตรงดังกล่าวย่อมไม่เหมาะสมกับบุคคลที่ไม่มีสติ ไม่มีความละเอียดใจ มีความโลภ เพราะบุคคลเหล่านี้เมื่อสมาทานแล้วนำไปปฏิบัติก็จะไม่เกิดประโยชน์ในการกำจัดกิเลสหรือขัดเกลากิเลสแต่กลับเป็นการสะสมกิเลสให้เพิ่มมากขึ้น ส่วนบุคคลที่เหมาะสมที่จะสมาทานปฏิบัติจุดศรัทธาควรเป็นบุคคลที่มีศรัทธา มีhiri มีปัญญา ไม่มีความโลภ เป็นผู้รักในการศึกษา เป็นผู้มีความตั้งใจจริง จากคุณสมบัติของบุคคลดังกล่าวเมื่อปฏิบัติแล้วจะสามารถกำจัดกิเลสได้จริง นอกจากนี้ถ้าบุคคลใดเมื่อปฏิบัติแล้วสามารถใช้ทำให้ได้สมาธิหรือรักษาสมาธิที่ได้แล้วให้คงอยู่ก็สมควรที่จะสมาทาน แต่ถ้าบุคคลใดปฏิบัติแล้วกลับทำให้เป็นทุกข์ สมาธิไม่มีการพัฒนาหรือกลับลดลง บุคคลเช่นนี้ไม่เหมาะที่จะสมาทานจุดศรัทธา

#### ๕.๑.๒ แนวทางการปฏิบัติตามหลักจุดศรัทธาของพระสาวกในครั้งพุทธกาล

การปฏิบัติจุดศรัทธาของพระสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล เป็นการศึกษาว่าพระมหาสาวกองค์ใดบ้างที่ได้ปฏิบัติจุดศรัทธาและได้รับผลอย่างไร เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตามและเป็นการกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติอยู่ได้ตระหนักว่าจุดศรัทธามุ่งค้ำคุณกำจัดกิเลสได้จริง ดังมีปรากฏในสมัยครั้งพุทธกาล ซึ่งพระมหาเถระแต่ละองค์จะถือปฏิบัติจุดศรัทธาตามจริตนิสัยและตามสภาพแวดล้อมของท่านที่เอื้ออำนวย ซึ่งจะมีทั้งที่ถือจุดศรัทธาเพียงหนึ่งข้อหรือสองข้อหรือสามข้อหรือทั้งสิบสามข้อ ดังนี้ พระมหาสาวกที่ปฏิบัติจุดศรัทธาหนึ่งข้อ คือ การปฏิบัติอยู่ป่าเป็นวัตร ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ พระอนรุทธเถระและพระเวตขทิวรณิเยเถระ ปฏิบัติจุดศรัทธาสองข้อ คือ ปฏิบัติอยู่ป่าเป็นวัตรและถือการนั่งเป็นวัตร ได้แก่ พระพากุลเถระ ปฏิบัติอยู่ป่าเป็นวัตรและถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น ได้แก่ พระสุภูติเถระ ปฏิบัติจุดศรัทธาสองข้อ คือ ปฏิบัติทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เทียบวินชบาตเป็นวัตรและอยู่ป่าเป็นวัตร ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ และปฏิบัติจุดศรัทธาทั้ง ๑๓ ข้อ ได้แก่ พระอุปเสนเถระและพระปุนณมนตานีบุตรเถระ

วิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระมหาสาวกจะมีลักษณะดังนี้ คือ ข้ออยู่ป่าเป็นวัตรจะเรียนกรรมฐานหรือหลักธรรมจากพระศาสดาหรือจากพระอาจารย์แล้วจึงเข้าป่าปฏิบัติตามกรรมฐานข้อนั้นๆ จนชำนาญหรือพิจารณาหลักธรรมจนเกิดดวงตาเห็นธรรมและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด ข้อนั่งเป็นวัตรจะต้องมีความเพียร ความตั้งใจและความอดทนอย่างมากในการปฏิบัติที่จะต้องอยู่ในกิริยาบท ๓ อัน ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง ยกเว้นนอน โดยขณะที่ปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานไปพร้อมกันด้วยจึงจะเป็นการประกอบความเพียรที่ถูกต้อง ข้ออยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้เป็นวัตร จะต้องมีความอดทน มีสัจจะ มีความตั้งใจสูงในการปฏิบัติเพราะจะต้องไม่ร้องขอให้บุคคลอื่นสร้างเสนาสนะให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น ข้อทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรและใช้ผ้าเพียงสามผืนเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นประจำเป็นวัตร บิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร การนั่งฉันทอาสนะเดียวเป็นวัตร ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ลงมือฉันแล้วไม่ยอมรับเพิ่มเป็นวัตร การอยู่โคนไม้เป็นวัตร การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรและการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรจะมีลักษณะการปฏิบัติตามสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย เช่น ในช่วงเข้าพรรษาจะไม่ปฏิบัติแต่จะปฏิบัติเฉพาะนอกพรรษาคือ การอยู่โคนไม้เป็นวัตร การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรและการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร

#### ๕.๑.๓ การประยุกต์ใช้ธุดงค์วัตรในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

จากการศึกษาหลักการธุดงค์วัตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและแนวทางการปฏิบัติตามหลักธุดงค์วัตรของพระสาวกในครั้งพุทธกาล ทำให้ทราบถึงปัญหาของการไม่ปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย สถานที่ไม่เอื้ออำนวย อุบาสกอุบาสิกาไม่เอื้ออำนวยและสภธรรมิกไม่เอื้ออำนวย ซึ่งมีสาเหตุมาจากการความเจริญทางด้านวัตถุของวัด การทำงานก่อสร้างภายในวัด ความติดในเสนาสนะที่สบาย ความไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธุดงค์วัตร การพูดถากถาง เหน็บแนมแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธุดงค์ การต้องใช้พลังงานเพื่อใช้ในการทำงานจึงต้องฉันทสองมือ ความกลัวในสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นและความไม่มีความเพียร ไม่มีความอดทน เป็นต้น ซึ่งปัญหาและสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้บรรพชิตไม่พากันปฏิบัติธุดงค์วัตร ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บรรพชิตจะต้องรู้จักคุณค่าของการปฏิบัติธุดงค์วัตร ในเบื้องต้นเมื่อบรรพชิตปฏิบัติธุดงค์วัตรย่อมทำให้เป็นผู้มีความสันโดษในปัจจุบันนี้ อันได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และ ยารักษาโรค (ความเพียร) อันเป็นลักษณะของพระธุดงค์กรรมฐานที่ขอบนิยมนิปฏิบัติธุดงค์ไปพร้อมกับการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพราะการปฏิบัติธุดงค์วัตรจะช่วยสนับสนุนให้เกิดสมาธิได้เร็ว เมื่อปฏิบัติให้มากและต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ย่อมทำให้พระธุดงค์กรรมฐานสามารถได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในทางพระพุทธศาสนา ในระดับต่างๆ เช่น พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์ ทั้งนี้เพราะธุดงค์วัตรจะช่วยในการขัดเกลาจิตใจที่มีอยู่ในจิตใจให้ลดน้อยลงไปเรื่อยๆจนในที่สุดสามารถที่

จะกำจัดกิเลสได้หมดสิ้น ขณะเดียวกันคฤหัสถ์ยังสามารถนำหลักการของอัฐังคค์์ตรไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต อันได้แก่

๑) การปฏิบัติทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรและการปฏิบัติทรงเพียงไตรจีวร นำไปประยุกต์ใช้กับความพอเพียง พอประมาณในการใช้สิ่งของและซื้อสิ่งของที่มีประโยชน์และจำเป็นบนพื้นฐานของการพอประมาณอย่างสมเหตุสมผล

๒) การปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ทำให้ใครเดือดร้อนหรือลำบาก ขยันทำมาหากินเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้อยู่อย่างมีความสุข

๓) การปฏิบัติเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสในลักษณะของผู้ที่มีอายุมากกว่าควรรับฟังความคิดเห็นของท่าน เพราะท่านเคยผ่านประสบการณ์มากกว่า และความมีระเบียบในการเข้าแถวต่อคิว ทำให้ดูเป็นระเบียบ ไม่วุ่นวาย นำมาซึ่งความมีวินัย

๔) การปฏิบัตินั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การลดความอ้วน ป้องกันการเป็นโรคอ้วน โดยกินอาหารมื้อเดียวให้ครบ ๕ หมู่ ขณะเดียวกันก็ออกกำลังกายพอเหมาะพร้อมกัน

๕) การปฏิบัติฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การไม่ยึดติดในรูปและรสชาติอาหาร กินง่าย ไปอยู่ที่ใดก็สะดวกเรื่องอาหารการกิน

๖) การปฏิบัติห้ามภักถอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การไม่รับประทานอาหารหรือขนมที่กระจุกกระจิกหลักจากที่รับประทานอาหารแล้ว และยังเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้อีกวิธีหนึ่ง

๗) การปฏิบัติอยู่ป่า โคนไม้ ที่แจ้งและป่าช้าเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การไม่ยึดติดในที่อยู่อาศัย รู้จักการอยู่กับธรรมชาติไม่เบียดเบียนธรรมชาติ รู้จักคุณค่าของป่าไม้และธรรมชาติว่ามีประโยชน์อย่างมากมาต่อบรรพชิตและคฤหัสถ์

๘) การปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร นำไปประยุกต์ใช้กับ การมีความยินดีในที่อยู่อาศัยของตน ไม่ดิ้นรนอยากได้ที่อยู่อาศัยที่เกิดกำลังฐานะและความสามารถของตน

๙) การปฏิบัติความเพียรในลักษณะของการยืน เดิน นั่ง นำไปประยุกต์ใช้กับ การใช้ความเพียรกำหนดลมหายใจเข้าออกเพื่อลดสภาวะหลุดเลื้อดในสมองตึบและทำให้เกิดสมาธิในการทำงาน

ดังนั้นอัฐังคค์์ตรเป็นวัตรปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส ทำให้เป็นผู้มีก่น้อย สันโดษ ยินดีในสิ่งที่ส่งไม่สั่งสมกิเลส ปราศจากความเพียรและความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ซึ่งเหมาะอย่างยิ่งกับบรรพชิตที่ต้องการบำเพ็ญสมาธิภาวนาอันจะเป็นการสนับสนุนส่งเสริมการบรรลุธรรม จนที่สุดหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส บรรลุเป็นพระอรหันต์ในทางพระพุทธศาสนา และอัฐังคค์์ตรยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตสำหรับคฤหัสถ์ทำให้เป็นผู้ที่มีความพอเพียง ไม่ยึดติดในอาหารและที่อยู่อาศัย ประหยัดค่าใช้จ่าย

ในการซื้ออาหารและเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น อันจะทำให้เป็นผู้มีความสุขทั้งกายและใจ ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

## ๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ธุดงค์วัตรในคัมภีร์พรพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัยนี้สองประเด็น คือ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้สำหรับบรรพชิตและสำหรับคฤหัสถ์ และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

### ๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

#### สำหรับบรรพชิต

๑) คณะสงฆ์หรือมหาเถรสมาคมควรที่จะมีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาเกี่ยวกับธุดงค์วัตร โดยการจัดทำหนังสือแล้วจัดส่งให้กับวัดต่างๆทั่วประเทศ โดยเฉพาะวัดป่า เพื่อให้บรรพชิตได้ศึกษาแล้วนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง

๒) คณะสงฆ์หรือมหาเถรสมาคมควรที่จะให้มีการจัดอบรม การปฏิบัติธุดงค์กรรมฐาน เพื่อ บรรพชิตจะได้นำเอาหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องไปใช้ในการเจริญสมาธิและภาวนา

๓) บรรพชิตควรที่จะนำหลักการปฏิบัติธุดงค์วัตรไปใช้ให้มากกว่านี้ เพื่อที่จะได้ไม่ติดในอำนาจของกิเลส ลาภ ยศ สรรเสริญและสุข จนเกินไป

๔) บรรพชิตควรที่จะมีการเทศนาธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธุดงค์วัตร เพื่อให้ความรู้แก่ อุบาสกอุบาสิกาจะได้เข้าใจและสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติธุดงค์วัตรได้อย่างถูกต้อง

#### สำหรับคฤหัสถ์

๑) คฤหัสถ์ควรที่จะเข้าใจและมีความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธุดงค์วัตรของบรรพชิตอย่างถูกต้องและเหมาะสมจะได้ไม่ทำลายข้อวัตรปฏิบัติของบรรพชิตที่กำลังปฏิบัติธุดงค์วัตร

๒) คฤหัสถ์ควรที่จะฝึกปฏิบัติธุดงค์วัตรบ้างข้อที่สามารถปฏิบัติได้ โดยอยู่ภายใต้การดูแลของบรรพชิต จะได้รู้และเข้าใจการปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างถูกต้องแล้วนำเอาประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

### ๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของภิกษุในโลกตะวันตก คือ ทวีปยุโรปหรือทวีปอเมริกา โดยมุ่งศึกษาว่า ธุดงค์วัตรในโลกตะวันตกมีการปรับเปลี่ยนการถือปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างไร เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กฎหมาย สังคมและวัฒนธรรม

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การปฏิบัติจุดงควัตรของภิกษุเถรวาทกับภิกษุมหายาน โดยมุ่งศึกษาว่า มหายานมีการสอนและการปฏิบัติที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการปฏิบัติจุดงควัตร เหมือนกับเถรวาทหรือไม่ อย่างไร ถ้ามีการสอนแล้วมีคำสอนไว้อย่างไร

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ วัตรปฏิบัติสำหรับกำจัดหรือขัดเกลากิเลสเพื่อการบรรลุธรรมใน พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งศึกษาว่า นอกจากจุดงควัตรแล้วยังมีข้อวัตรปฏิบัติใดบ้างที่นำมาปฏิบัติแล้ว จะสามารถกำจัดหรือขัดเกลากิเลสได้เหมือนกับจุดงควัตร มีหรือไม่อย่างไร